

УДК 394.3(4)(093)

С. У. КАСЦЮКЕВІЧ

ДАСЛЕДАВАННЕ ГУЛЬНЁВАЙ КУЛЬТУРЫ І ЦАЦКІ Ў ПОЛЬШЧЫ І БЕЛАРУСІ

Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі

(Паступіў у рэдакцыю 15.01.2002)

Цацка і гульня вядомы чалавеку ад пачатку яго гісторыі. Гэтыя з’явы, знаходзячыся па-за працоўнай дзейнасцю, з’яўляюцца адной з формаў яго сацыяльнай актыўнасці. У працэсе гульнёвай дзейнасці чалавек набывае веды, затым яны адкладваюцца ў памяці, ствараючы заіндывідуалізаваны вобраз света. Розныя даследчыкі вылучаюць шэраг функцый у матываванні чалавекам гульнёвага дзеяння. Адзін з іх Józef Koźmielecki [1, с. 89] вылучае і характарызуе чатыры асноўныя:

— пазнаваўчая функцыя характарызуецца тым, што набытая і замацаваная ў памяці інфармацыя мае рашаючую ролю ў стварэнні вобраза света. Дзякуючы гэтаму ствараецца духоўнае жыццё грамадства;

— інструментальная функцыя заснавана на тым, што веды ёсць сродак дасягнення пастаўленых мэт. Асноўную ролю адыгрываюць тут аперацыйныя веды, якія вызначаюць метады і стратэгію рацыянальнай дзейнасці;

— генератывная функцыя вядома таксама як прадукцыйная. Яна заснавана на тым, што здабытыя веды даюць магчымасць для розных відаў творчасці;

— матывацыйная функцыя заснавана на тым, што веды абуджаюць і з’яўляюцца рухавіком актыўнасці чалавека ў грамадстве [1, с. 89—90].

Ролю гэтых асноўных функцый цяжка пераацаніць. Багацце сабранага фактычнага матэрыялу па гульнёвай дзейнасці і цаццы дазваляе даследчыкам разглядаць розныя іх праявы. Аднак застаюцца пэўныя аспекты гэтых з’яў, якія разгледжаны недастаткова. Асабліва гэты недахоп назіраецца ў беларускай навуковай літаратуры. У параўнанні з такімі краінамі, як Расія, Францыя, Германія, Англія, Бельгія, ЗША або Скандынаўскія краіны, дзе функцыянуюць паважныя навуковыя інстытуты з моцнымі традыцыямі па вывучэнню гульнёвай дзейнасці і цацкі, на Беларусі сітуацыя больш сціплая.

Асабліва заўважны прабелы ў літаратуры, прысвечанай гульні і цаццы, калі размова ідзе пра параўнаўчую характарыстыку беларускай цацкі і цацкі суседніх народаў. Бракуе таксама даследаванняў па гульнёвай культуры і цаццы памежных рэгіёнаў, таксама недастае доследаў па сістэматызацыі, класіфікацыі беларускай народнай цацкі (з гульнямі сітуацыя лепшая).

У сувязі з гэтым цікавым, на наш погляд, з’яўляецца параўнаўчы аналіз гістарыяграфіі даследаванняў аб цаццы і гульнёвай культуры ў Беларусі і суседняй Польшчы. Мэтай дадзенага артыкула з’яўляецца параўнаўчы аналіз гістарыяграфіі вывучэння цацкі ў Польшчы і Беларусі. Падстава для гэтага — не толькі тэрытарыяльная блізкасць, але і тое, што самі працэсы абуджэння цікавасці да гульнёвай культуры і цацкі Беларусі і Польшчы маюць шмат падобнасцяў.

У польскай гістарыяграфіі цікавасць да праблем гульні і цацкі праяўляецца ў розных аспектах: педагагічным, этнаграфічным, псіхалагічным, тэхнічным і г. д. З найбольш цікавых польскіх даследчыкаў трэба адзначыць тых, хто стаяў на пачатку вывучэння цацкі як з’явы: этнограф Seweryn Udziela, дырэктар этнаграфічнага музея ў Кракаве, Adam Chętnik, Tadeusz Seweryn. Працы гэтых даследчыкаў звязалі польскую цацку з практычнай дзейнасцю Цэнтра народных промыслаў. Гэта дазволіла не толькі эфектыўна каардынаваць продаж цацачнай прадукцыі на мясцовых рынках, але таксама забяспечваць экспартныя патрэбы. Неабходна звярнуць увагу таксама на вельмі каштоўную працу па музеефікаванню цацачнай прадукцыі

аўтарскай суполкі Jana Bujaka i Bogdanę Pilichowska «Zabawki — potrzeby badawcze, problemy teoretyczne, propozycje muzeologiczne» [2], надрукаваную ў «Studiach i Materiałach», Музея Цацкі ў Кельцах, а таксама на манаграфіі Jana Bujaka «Zabawki w Europie» і «O genezie i zmiennych funkcjach lalki» [3]. Апошняя з’яўляецца шырокім разглядам і характарыстыкай цацкі, пабудаванай па тэрытарыяльнаму прынцыпу, дзе разгледжаны цацкі Англіі, Расіі, Францыі і іншых краін. Аўтарам значная ўвага нададзена выставам і конкурсам, на якіх прадстаўлены забаўкі, калекцыянерскай дзейнасці, характарыстыцы навукова-даследчай дзейнасці яго папярэднікаў у гэтым напрамку і г. д.

Нельга не заўважыць працу Małgorzaty-Pichlishij «Co dorosły o zabawkach wiedzieć powinni» [1, с. 91], якая змяшчае карысныя педагагічныя парады і элементы гісторыі паходжання цацкі; таксама кнігу Teresy Lewińskiej «Kolorowy świat zabawek» [4], дзе цацка разглядаецца ад старажытных конікаў, птахаў, зробленых з дрэва, да сучасных механічных цацак. Вельмі карысна праца Leszka Kluby i Pawła Zapłatki, выдадзеная пад патранатам Лодзінскага OBR і Інстытута маткі і дзіцяці «Kryteria jakim powinny odpowiadać zabawki rehabilitacyjne». Некаторыя даследчыкі адзначаюць, што існаваў недахоп польскай літаратуры ў галіне тэхнікі, тэхналогіі, таваразнаўства і эканомікі ў дачыненні цацкі. Аднак у апошнія дзесяцігоддзі дваццатага стагоддзя гэтая «ніша» была запоўнена працамі Ryszarda Zięzio [5], Ryszarda Kantora [6], Urszuly Kaczmarek [7], Leszeka Dzięgiela [8] і інш. Вось некаторыя з іх: Ryszard Zięzio «Z zagadnień wiedzy potocznej o zabawkach i zabawkarstwie. Wstęp do badań» [1], «Zabawki Jana Puka i Stanisława Naroga — szkic do badań translokacji funkcjonalnej przedmiotów zabawowych» [9], «Modelarstwo w muzeum. Refleksje w związku z VII Ogólnopolskim Konkursem Modeli Redukcyjnych w Kielcach» [10]; Ryszard Kantor «Człowiek — zabawka. Szkic z pogranicza ludyzmu i filozofii człowieka» [11], «Towarzystwo Rozwoju Zabawkarstwa — Rzeczywistość i nadzieje» [12]; Małgorzata Oleszkiewicz «Zabawki dziecka wiejskiego. Wystawa ze zbiorów Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie» [13] і г. д.

Важна адзначыць, што для польскамоўнай літаратуры па дадзенай праблематыцы характэрна тое, што нельга строга вылучыць, да якога раздзела гуманітарнай навукі належыць тая ці іншая манаграфія. Часцей за ўсё аўтары аналізуюць цацку як комплексную з’яву, спалучаючы гістарычны, педагагічны, этнаграфічны і іншыя аспекты.

Для знешняга аналізу польскай гістарыяграфіі па праблеме цацкі не застаецца без увагі адна істотная акалічнасць: публікацыі ў літаратуры не маюць рэтраспектыўнага характару (у адрозненне ад большасці беларускіх), складаецца ўражанне дынамізму і надзеі пры разглядзе дадзенай праблематыкі. Па праблемах выкарыстання цацак у сучасным культурным асяроддзі шмат розных меркаванняў, што адлюстравана ў аналізуемай ніжэй літаратуры. Даследчыкі і тыя, хто мае дачыненне да гульні і цацкі, разглядаюць праблемы віртуальных гульняў, іх псіхалагічнага ўздзеяння на чалавека, праблемы стасункаў традыцыі і трансфармацыі ў сучасную гульнівую культуру рысаў гістарычнай рэчаіснасці: Iwona Kabzińska «Nie kupię wnułkom tamagotchi» [14], Marian Rynkowski, «W krainie dzieci ze «Światem Dzieci» [15] і г. д.

Неабходна адзначыць, што даследаванне матэрыялаў аб цаццы і гульні ў Польшчы не носіць характару асобных публікацый. На працягу многіх гадоў выдаваўся бюлетэнь «Ekspres — Informacja» OBR ў Лодзі і «Studia i Materiały» ў Кельцах [1, с. 91]. Грунтоўным з’яўляецца штоквартальнае выданне «Zabawy i zabawki» [16]. Яно прысвечана праблематыцы культурнай ролі цацкі і гульні ў чалавечай супольнасці. Тут праблема разглядаецца на памежжы розных навуковых дысцыплін, што дае магчымасць убачыць яе больш аб’ектыўна. Адной з мэт выдання, акрэсленай у прадмове, з’яўляецца звяртанне ўвагі грамадскасці да праблем мясцовай вытворчасці цацак, распаўсюджвання народных гульняў і забаў сярод насельніцтва. Выдаўцы разам з тым падкрэсліваюць навуковы характар матэрыялаў, якія публікуюцца.

Цікава, што такія даследаванні не абмяжоўваюцца толькі падзеямі на тэрыторыі Польшчы. Гэтыя публікацыі датычацца і падзей у іншых краінах: «Muzeum zabawek w Hagnau (Badenia — Wirttembergia, Niemcy)», Bösler G. Das Kleine «Museum, kserokopia artykułu informacyjnego (tłum. G. Gzerwińska)», 1997; Hobein B., Rösler G. «Klein und fein — Historische Puppenstuben für Mädchen und Jungen», katalog z pocztówkami — fot. Schneiders Und Hagen (tłum. Pak M.), 1994 [1, с. 92] і інш.

Аб сур’ёзным стаўленні да дзіцячай культуры ў Польшчы сведчыць тое, што Музей цацкі ў Кельцах, Ваяводскі асяродак культуры ў Бельску-Бялым і Агульнапольскі асяродак мастацтва для дзяцей і моладзі ў Познані курыруе непасрэдна Міністэрства культуры і мастацтва.

На працягу апошніх дзесяці год было падлічана, што ў Польшчы выйшла каля 240 артыкулаў і нататкаў, якія датычацца цацкі, цацачных промыслаў і гульнівай культуры. Больш

шасць з гэтых публікацый мае спадарожны характар і суправаджае рознага кшталту музейныя і артыстычныя імпрэзы, з'езды, сустрэчы майстроў-цацачнікаў, нарады навукоўцаў, гандлёвыя з'езды і таргі, прадметам якіх з'яўляюцца цацкі. Праблематыка гульні і цацкі разглядаецца, як ужо падкрэслівалася, польскімі даследчыкамі ў надта шырокім грамадскім і эканамічным кантэксце і прадстаўлена ў «Przekroju», «Spółdzielności Pracy», «Przyjaciołce», «Kobiecie i życiu», «Scenie», «Przemianach», «Zwierciadle», «Kulisach», «Sztandarze Młodych», «Echo Dnia», «Słowie Ludu», «Gazecie Wyborczej» і іншых часопісах і газетах. Найчасцей нататкі па «цацачнай» праблематыцы змяшчаліся ў келецкіх «Słowo Ludu» і «Echo Dnia» [1, с. 93].

Калі падзяляць літаратуру па тэматычнаму прынцыпу, то найбольшая колькасць публікацый звязана з буйнымі падзеямі ў вывучэнні гульнівай культуры і цацкі: утварэннем Музея цацкі ў Кельцах, выставай цацак з Нюрнберга ў Этнаграфічным музеі горада Кракава, Міжнародным фестывалем лялькі ў Бельску-Бялым, выставай у Музеі лялечных відовішч у Лодзі, рэгіянальнай выставай «Лялькі Света». Некалькі публікацый датычацца праблематыкі, звязанай з функцыянаваннем Краёвага Саюза цацачных кааператываў і Краёвага аб'яднання цацачнага промыслу ў Кельцах. Цікава заўважыць, што зацікаўленасць цацачным промыслам вельмі нераўназначная ў розных перыяды і ў розных рэгіёнах Польшчы. У 60-я гады XX ст. найбольш аўтарытэтным навукоўцам па дадзенай праблематыцы з'яўляўся Tadeusz Sewery [16]. Цэнтрамі вывучэння цацкі тады былі Варшава і Кракаў. Часцей за ўсё артыкулы аб цацках і цацачным промысле друкаваліся ў 1979—1981 гадах, затым, у 1982—1984 гг., ідзе зніжэнне цікавасці да гэтай з'явы сярод польскіх даследчыкаў. Аднаўленне цікавасці і павелічэнне колькасці публікацый было звязана з Агульнапольскім цацачным форумам [1, с. 93—95].

Агульная зацікаўленасць цацачным промыслам прадстаўлена праз публікацыі ў «Zabawach i zabawkach» Józefa Machnika, Roberta Zipskiego, Tadeusza Szmidta, Artura Jarosza, Barbarę Rynkowską, Macieja Tymowskiego [17], кнігі Teresy Lewińskiej [18] Bóżeny Olszewskiej [19] і інш.

Добра распрацоўваліся метадалагічныя праблемы цацачнага промыслу і даследавання цацкі кафедрай этналогіі Ягелонскага ўніверсітэта, дзе была ажыццёўлена праграма з удзелам студэнтаў. Доследы праводзіліся ў наступных ваяводствах: Келецкім, Кракаўскім, Бельска-Бяльскім, Катовіцкім, Кросненскім, Новасанденскім, Тарнобрэжскім, Тарнаўскім і Варшаўскім. Вынікі гэтых даследаванняў сталі падставай для складання «Атласу польскага цацачнага промыслу».

Рэгулярна праводзяцца ў Польшчы міжнародныя канферэнцыі і чытанні, прысвечаныя цаццы і гульні. Найбольш яркай і прадстаўнічай з іх была праведзеная ў Кракаве 21—24 кастрычніка 1998 г. канферэнцыя «Дзіцячыя рэцэптыўныя гульні». Гэта была 2-я міжнародная канферэнцыя па гульні. Яна сабрала каля 150 актыўных і пасіўных удзельнікаў. Сярод іх прысутнічала каля 60 замежных гасцей з 18 дзяржаў (Аўстрыі, Аўстраліі, Балгарыі, Харватыі, Чэхіі, Францыі, Казахстана, Германіі, Расіі, Славакіі, Турцыі, Украіны, Венгрыі, Вялікабрытаніі і г. д.). Найбольшыя групы склалі расіяне (13 чалавек) і венгры (11 чалавек) [20]. Аб прадстаўніцтве канферэнцыі сведчаць не толькі яе геаграфія і колькасць удзельнікаў, але і тэматычнае поле дакладу. Дзіцячая цацка разглядалася як прадмет навуковых міждысцыплінарных даследаванняў і як феномен культуры. Шэраг удзельнікаў рабілі параўнаўчы аналіз месца і значэння дзіцячых забаў і дарослых гульніў. Праводзілася параўнанне паняцця гульні ў розных філасофскіх сістэмах, шырока былі прадстаўлены даследаванні з псіхалагічнага пункту гледжання. Цікавымі былі даклады, прысвечаныя разнастайнасці дзіцячых гульніў у антычным свеце. Цацка разглядалася як адвечная аснова чалавечага быцця [20, с. 50—52]. Канферэнцыя, па-сутнасці, паставіла галоўнае пытанне, характэрнае для ўсёй гуманістыкі: «што ёсць чалавек?», і праз прызму гульні і цацкі разглядала ўсе аспекты культуры [20, с. 75]. Трэцяя міжнародная канферэнцыя па гульнівай культуры і цаццы адбылася ўвосень 2001 года ў Кракаве.

Ёсць важная акалічнасць, якую нельга не адзначыць у польскай гістарыяграфіі. Яна датычыцца вывучэння цацкі. Пры даволі шырокай цікавасці да праблематыкі памежжа і памежных рэгіёнаў у польскай літаратуры дрэнна вывучаны ўзаемаўплывы польскай і беларускай цацкі. У Кракаўскім этнаграфічным музеі ёсць калекцыя беларускіх цацак, аднак іх з'яўленне там насіла выпадковы характар і таму пры апісанні і музеефікацыі ўзніклі некаторыя праблемы. Дарэчы, для параўнання: зусім іншая сітуацыя з украінскай цацкай. Яе зборы добра апісаны, датаваны і значна больш шырокія.

У беларускай гістарыяграфіі праблема гульнівай культуры і цацкі таксама асвятлялася рознымі даследчыкамі і ў розных аспектах: выхаваўча-педагагічным, этнаграфічным, гіста-

рычным, мастацкім і г. д. Аднак агульнай характарыстыкай усёй дадзенай літаратуры з'яўляецца тое, што яна не носіць сістэматычнага, комплекснага характару. Праблемы цацкі і гульнівай культуры разглядаюцца як бы мімаходзь, як спадарожныя іншай праблематыцы. Калі ж разглядаецца цацка як асобная з'ява, то падкрэсліваецца толькі адзін аспект. Гэты недахоп паспрабавалі выправіць арганізатары і супрацоўнікі беларускага навукова-метадычнага Цэнтра гульні і цацкі. Цяжка пераацаніць ролю гэтай установы ў галіне ўзбагачэння кніжнага рынку літаратурай, прысвечанай гульнівай культуры.

Упершыню найбольш поўна дзіцячыя гульні былі сабраны ў томе «Дзіцячы фальклор» (1972). У ім змяшчаецца 191 гульня, дадзены аглядальны артыкул Г. А. Барташэвіч і В. І. Ялатава.

Зборнік «Гульні, забавы, ігрышчы» [21], што выйшаў у 1996 г., трэба адзначыць асабліва. Уступны артыкул да яго напісаў А. Ю. Лозка, у рэдакцыйную калегію ўвайшлі В. К. Бандарчык, К. П. Кабашнікаў і А. С. Фядосік. У выданні ўвага звернута на класіфікацыю беларускіх народных гульняў, уключаны тэксты гульняў, якія не увайшлі ў папярэднія выданні кнігі серыі «Беларуская народная творчасць». Пры падачы тэкстаў аўтары імкнуліся захаваць стыль інфарматараў, іх мову. Як адзначаюць самі даследчыкі, гульнівы матэрыял мае ў навучальным і выхаваўчым працэсе сучаснай школы неацэннае значэнне [21, с. 14].

Шмат увагі ўдзяліў збіранню і вывучэнню гульняў, пераважна фізічных, Я. Р. Вількін [22]. Акрамя пытанняў гісторыі народных гульняў, іх арганізацыі і класіфікацыі, фізічнай культуры беларусаў, ім даследавана 300 варыянтаў гульняў, запісаных да рэвалюцыі і ў савецкі час, многія тэксты з якіх прадстаўлены ў працах. Даследчыкам напісана нямала навуковых прац, выдадзены невялікі зборнік для дзяцей «Беларускія народныя гульні» (Мн., 1969). Вывучаюць народныя фізічныя гульні таксама Я. Гелер, Л. Геркан і інш. [21, с. 14].

Пытанню тэатральных элементаў у народных гульнях прысвечаны працы Г. Барташэвіч [23], М. Каладзінскага [24].

Маюцца зборнікі для работы з дзецьмі (Гершэнзон М. А. «Вясёлы час: Кніга забаў, самаробак і гульняў». Мн., 1954 [25]; «Беларускія гульні ў дзіцячым садзе: Дапаможнік для выхавальніка» [26] і інш.).

Шмат запісаў гульнівага фальклору ў архівах ІМЭФ НАН Беларусі, вышэйшых навучальных устаноў рэспублікі.

Тэарэтычнае даследаванне гульнівага фальклору праводзіла даследчыца Г. А. Барташэвіч у кнізе «Вершаваныя жанры беларускага дзіцячага фальклору» [27], а таксама ў шэрагу сваіх артыкулаў. Па-за ўвагай вышэйназванай кнігі аказаліся «дарослыя» гульні, у тым ліку каляндарна- і сямейна-абрадавага характару, найноўшыя знаходкі. Не ўключыў усё багацце гульнівай народнай творчасці і том «Народны тэатр», які шмат у чым дапаўняе папярэдні збор. У ім знайшлі месца як пазаабрадавыя тэатралізаваныя, так і каляндарныя гульні.

Разнымі аспектамі гульнівых жанраў займаліся і займаюцца таксама М. Я. Грынблат, П. А. Гуд, В. Я. Гусеў, К. П. Кабашнікаў, Л. В. Карманав, В. Д. Ліцвінка, З. Я. Мажэйка, С. А. Місько, В. К. Сакалова, Л. М. Салавей, А. С. Фядосік, В. І. Ялатаў і інш [21, с. 15].

Звяртаецца да праблем гульні ў традыцыйнай педагогіцы беларусаў Л. В. Ракава («Традыцыйны сямейнага выхавання ў беларускай вёсцы» [28]). У яе кнізе, дзе аналізуюцца традыцыйныя формы, метады і сродкі выхавання дзяцей у беларусаў, у раздзеле «Гульні і забавы ў выхаванні дзяцей» даецца ўзроставае характарыстыка гульняў, а таксама агульная характарыстыка дзіцячых цацак, характэрных для XIX — пачатку XX ст. [28, с. 72—73].

Цацка — з'ява матэрыяльнай культуры, непарыўна звязаная з гульній. Зборам калекцый цацак займаліся яшчэ этнографы XIX ст. Аднак, на жаль, яны былі ці знішчаны, ці вывезены за мяжу. Вывучэнне беларускай цацкі мела эпізядычны характар у савецкай літаратуры, і толькі ў 90-я гады XX ст. да яе назіраецца значная цікавасць даследчыкаў. Пачалі з'яўляцца публікацыі асобных аўтараў па гэтай тэматыцы [29]. Пры разглядзе цацкі акцэнтны рабіліся перш за ўсё на яе мастацкія якасці, матэрыял і тэхналогію вырабу. Недастаткова ўвагі ўдзялялася яе асноўным функцыям, стасункам цацкі з гульнівай дзейнасцю дзяцей.

Звычайна ў літаратуры падзел цацак ідзе паводле матэрыялу, з якога тыя вырабляліся. Такі ўмоўны падзел прынялі даследчыкі Я. М. Сахута [30] і М. С. Ржавуцкі [31]. У кнізе Я. М. Сахуты цацка разглядаецца як з'ява дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, у якой праявіліся асноўныя законы і заканамернасці развіцця гэтай галіны мастацкай культуры.

Даследчык звяртае ўвагу перш за ўсё на дэкаратыўныя асаблівасці цацкі (аднак падае і гісторыю развіцця беларускай народнай цацкі), міфалагічныя сюжэты, увасобленыя ў дадзе-

най з'яве народнай культуры. Такім чынам, аўтар надае цаццы як частцы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва Беларусі значную ўвагу [32].

Цікавай з'яўляецца і манаграфія М. С. Ржавуцкага «Беларуская гліняная цацка» [31]. У ёй аўтар разглядае гліняную цацку і асаблівую ўвагу звяртае на гісторыю яе паходжання, разглядае асноўныя сюжэты цацкі. Каштоўнасць кнігі ў тым, што яна можа выкарыстоўвацца не толькі навукоўцамі або тымі, хто цікавіцца глінянай цацкай, але і ў якасці метадычных рэкамендацый па вырабу цацкі майстрамі-цацачнікамі, ці, напрыклад, метадыстам дзіцячага гуртка народнай творчасці. Блізкай у гэтым сэнсе з'яўляецца кніга Церашковіч Т. А. «Лялька беларуская» [33]. Яна прызначана для бацькоў і дзяцей, выхавацеляў і выхаванцаў гурткоў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Аўтарам распрацаваны дапаможнік, у якім прапануюцца ўзоры лялек, выкананых у тэхніцы мяккай цацкі. Асаблівая ўвага звернута на касцюм лялькі: адзенне распрацавана паводле беларускіх народных строяў, а цацкі — па беларускіх народных казках, абрадах, звычаях. На ўсе лялькі дадзены выкрайкі і падрабязнае апісанне іх выканання [33].

Некаторыя цікавыя звесткі аб глінянай цаццы змяшчаюцца ў манаграфіях, надрукаваных яшчэ ў 1960—1980 гг. і прысвечаных беларускай народнай кераміцы (Елатамцева И. М. «Белорусская народная керамика и ее традиции в современном декоративно-прикладном искусстве Белоруссии» [34]; «Художественная керамика Советской Белоруссии» [35]; Жук В. И. «Современная белорусская керамика. Тенденции развития» [36]; Милюченков С. А. «Белорусское народное гончарство» [37] і інш.).

Такім чынам, у беларускай гістарыяграфіі цацка разглядаецца ў асноўным як выхаваўчы сродак, мастацкая з'ява, археалагічная і этнаграфічная знаходка. Звяртаецца ўвага на цацку і ў калектыўных працах, энцыклапедычных выданнях, такіх як: «Этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя. Рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) і інш. Мн.: БелСЭ, 1989 [38]; «Беларусы. Прамысловыя і рамесныя заняткі». Т. 1. Мн.: Навука і тэхніка, 1995 [39]; «Гісторыя беларускага мастацтва»: У 6 т. Т. 6. Мн.: Навука і тэхніка, 1994 [40]; «История искусства народов СССР»: В 9 т. Т. 6. Искусство 2-й пол. XIX-нач. XX в.» М.: Изобразительное искусство, 1981 [41] і інш. Аднак у рамках дадзеных выданняў звесткі вельмі кароткія, што супадае з іх мэтай — даць кароткія, дакладныя звесткі аб той ці іншай з'яве.

Выйшлі артыкулы, у якіх увага звяртаецца на педагагічныя аспекты праблемы. Гэта перш за ўсё артыкулы Дабравольскай А. «Беларуская народная цацка» [29], Ракавай Л. В. «Побыт дзяцей у мінулым» [41], дзе звяртаецца ўвага на педагагічны аспект: ролю цацкі ў выхаванні дзяцей канца XIX — пачатку XX ст.

Падводзячы вынік дадзенаму дастаткова агульнаму агляду літаратуры па праблематыцы гульнівай культуры і цацкі ў Польшчы і Беларусі, можна зрабіць наступныя высновы.

1. Як у беларускай, так і ў польскай гістарыяграфіі прысутнічае шырокае кола літаратуры, прысвечанай гульнівай культуры і цаццы. Аднак, аналізуючы паўнату даследаванасці дадзеных з'яў, цяжка сказаць, што яны вывучаны вычарпальна.

2. Гульнівае дзеянне як элемент сацыяльнай актыўнасці традыцыйнага і сучаснага грамадства звычайна больш поўна разглядаецца польскімі даследчыкамі. У беларускамоўнай літаратуры пры добрай распрацаванасці праблем гульні ў традыцыйнай культуры бракуе даследаў сучаснай дзіцячай гульнівай культуры.

Пры аналізе існуючых даследаванняў па дадзенай праблематыцы трэба адзначыць, што беларускія аўтары больш увагі звяртаюць на іструментальную і генератыўную функцыі гульнівага дзеяння, у той час як іх польскія калегі перш за ўсё падкрэсліваюць пазнаваўчую і матывацыйную функцыі гульнівай дзейнасці, разглядаючы культуру ў межах канцэпцыі, прапанаванай яшчэ Ёханам Хейзінгам [40].

3. Пры разглядзе праблемы ў польскамоўнай і беларускамоўнай літаратуры надаецца больш увагі асобным аспектам: этнаграфічнаму, псіхалагічнаму, тэхнічнаму, выхаваўчаму і інш., у той жа час не хапае абагульняючых прац. І, безумоўна, з'явы, якія знаходзяцца на памежжы, выпадаюць з-пад увагі даследчыкаў.

Літаратура

1. R y s z a r d Z i ę z i o. Z zagadnień wiedzy potocznej o zabawkach i zabawkarstwie. Wstęp do badań // Gród spustoszony. Kontynuacja i zmiana w kulturze współczesnej wsi polskiej Materiały I Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniach 20—21 kwietnia 1995 roku w Krakowie i Zubrzyicy Górnej. Kraków, 1995.

2. J a n B u j a k, B o g d a n e P i l i c h o w s k a. Zabawki — portrezy badawcze, problemy teoretyczne, propozycje muzeologiczne // Studia i Materiały. Kielce. Nr. 3. 1995.

3. B u j a k J a n. Zabawki w Europie — Zarys dziejów zainteresowań. Rozprawy habilitacyjne UI Nr 139; B u j a k J a n. O genezie i zmiennych funkcjach lalki w: Zeszyty Naukowe UI, Prace Etnograficzne, z. 18 Kraków, 1983.
4. T e r e s a L e w i Ń s k a. Kolorowy świat zabawek. Kielce, 1995.
5. R y s z a r d Z i ę z i o. Technika i modele (z zagadnień zabawek technicznych i modelarstwa — wprowadzenie do badań). Kielce, 1995; M a g i a L a l k i. Geneza i zmienność funkcji lalki. Red. Ryszard Zięzio. Płock. — Toruń. — Kielce, 1994.
6. R y s z a r d K a n t o r. Towarzystwo Rozwoju Zabawkarstwa — Rzeczywistość i nadzieje // Zabawy i zabawki. Kwartalnik. Rok 1. Nr. 1—2. 1997. S. 141—148.
7. U r s z u l a K a c z m a r e k. Pedagogika zabawy — nowy styl wychowania // Zabawy i zabawki. Kwartalnik. Rok 1. Nr. 4. 1997. S. 5—14.
8. L e s z e k D z i ę g i e l. Futbol guzikowy. Nieznana gra dziecięca sprzed pół wieku // Zabawy i zabawki. Kwartalnik. Rok 1. Nr. 4. 1997. S. 105—106.
9. R y s z a r d Z i ę z i o. Zabawki Jana Puka i Stanisława Naroga szkic do badań translokacji funkcjonalnej przedmiotów zabawowych // Zabawy i zabawki. Kwartalnik. Rok 1. Nr. 4. 1997. S. 35—58.
10. R y s z a r d Z i ę z i o. Modelarstwo w muzeum. Refleksje w związku z VII Ogólnopolskim Konkursiem Modeli Redukcyjnych w Kielcach // Zabawy i zabawki. Kwartalnik. Rok 1. Nr. 4. 1997. S. 85—90.
11. R y s z a r d K a n t o r. Człowiek — zabawka. Szkic z pogranicza ludyzmu i filozofii człowieka // Zabawy i zabawki. Kwartalnik. Rok 1. Nr. 4. 1997. S. 15—24.
12. R y s z a r d K a n t o r. Towarzystwo Rozwoju Zabawkarstwa — Rzeczywistość i nadzieje // Zabawy i zabawki. Kwartalnik. Rok 1. Nr. 4. 1997. S. 141—148.
13. M a ł g o r z a t a O l e s z k i e w i c z. Zabawki dziecka wiejskiego. Wystawa ze zbiorów Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie. Kraków, 1999.
14. J w o n a K a b z i Ń s k a. Nie kupię wnukom tamagotchi // Zabawy i zabawki. Kwartalnik. Rok 1. Nr. 4. 1997. S. 77—80.
15. M a r i a n R y n k o w s k i. W krainie dzieci ze «Światem Dzieci» // Zabawy i zabawki. Kwartalnik. Rok 1. Nr. 4. 1997. S. 63—72.
16. S e w e r y n T. Polskie zabawki ludowe. Warszawa, 1960.
17. B o z e n a O l s z e w s k a. Polska zabawka ludowa. Katalog wystawy. Toruń, 2000.
18. Zabawy i zabawki. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom ludyzmu i ludyczności. Muzeum zabawkarstwa w Kielcach Towarzystwo Rozwoju zabawkarstwa w Kielcach. Rok 1. Nr. 4. 1997.
19. T e r e s a L e w i Ń s k a. Kolorowy świat zabawek. Zabawki ludowe w Polsce. Muzeum zabawkarstwa w Kielcach «Studia i Materiały». Kielce, 1995.
20. Z b i g n i e w A. B a g a n. Dziecięce zabawy receptywne (Sprawozdanie z międzynarodowej Konferencji). Kraków, 21—24 października 1998 r. // Zabawy i zabawki. Kwartalnik. Rok 2. Nr. 4. 1998. S. 50—75.
21. Гульні, забавы, ігрышчы / Склад. А. Ю. Лозка. 2-е вид. Мн.: Беларуская навука, 1996.
22. В и л ь к и н Я. Р. Белорусские народные игры 2-й пол. XIX — нач. XX в.: Дис. ... канд. ист. наук. Мн., 1970.
23. Дзіцячы фальклор / Склад. Г. А. Барташэвіч, В. І. Ялатаў. Мн., 1972.
24. Народны тэатр / Склад. М. А. Каладзінскі. Мн., 1983.
25. Г е р ш э н з о н М. А. Вясёлы час: Кніга забаў, самаробак і гульні. Мн., 1954.
26. Беларускія народныя гульні ў дзіцячым садзе: Дапаможнік для выхавальніка / Склад. З. І. Ермакова, В. В. Шыбека. Мн., 1987.
27. Б а р т а ш э в і ч Г. А. Вершаваныя жанры беларускага фальклору. Мн., 1976.
28. Р а к а в а Л. В. Традыцыі сямейнага выхавання ў беларускай вёсцы. Мн.: Ураджай, 2000.
29. Д а б р а в о л ь с к а я А. Беларуская народная цацка // Настаўніцкая газета. 1992. 23 мая; Р а к а в а Л. В. Побит дзяцей у мінулым // Адукацыя і выхаванне. 1994. № 9.
30. С а х у т а Я. М. Беларуская народная гліняная цацка. Мн., 1982.
31. Р ж а в у ц к і М. С. Беларуская гліняная цацка. Мн., 1991.
32. С а х у т а Я. М. Беларускае народнае дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва. Мн., 1996; Народнае мастацтва Беларусі. Мн., 1997.
33. Ц е р а ш к о в і ч Т. А. Лялька беларуская. Мн., 1992.
34. Е л а т а м ц е в а И. М. Белорусская народная керамика и ее традиции в современном декоративно-прикладном искусстве Белоруссии. Мн., 1966.
35. Е л а т а м ц е в а И. М. Художественная керамика Советской Белоруссии. Мн., 1966.
36. Ж у к В. И. Современная белорусская керамика. Тенденции развития. Мн., 1984.
37. М и л ю ч е н к о в С. А. Белорусское народное гончарство. Мн., 1984.
38. Беларусы. Прамысловыя і рамесныя заняткі. Т. 1. Мн., 1995.
39. Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. / Рэдкал.: С. В. Марцэлеў і інш. Т. 6. Мн., 1994.
40. История искусства народов СССР: В 9 т. Т. 6. Искусство 2-й пол. XIX — нач. XX в. М., 1981.
41. Р а к а в а Л. В. Побит дзяцей у мінулым // Адукацыя і выхаванне. 1994. № 9.
42. Х ё й з и н г а Й о х а н. Homo ludens. Человек играющий / Пер. с нидер. В. В. Ошиса. М., 2001.

S. U. KASTYUKEVICH

INVESTIGATION OF GAME CULTURE AND TOYS IN POLAND AND BELARUS

Summary

In this article the author compares studies on Belarusian and Polish culture of game and toys. The historical analysis is provided activity of institutions studying game and toys in Belarus and Poland is also considered.